

DOI 10.26886/2414-634X.4(23)2018.7

UDC: 37.013: 159.9

CRITERIA AND INDICATORS OF THE FORMATION OF FUTURE AIR TRAFFIC CONTROLLERS PROFESSIONAL REFLECTION

O. Lopatiuk

Flight Academy of the National Aviation University, Ukraine, Kropyvnytskyi

The meaning of the concepts "criterion" and "indicator" is disclosed in the article; clear requirements are set for the determination of the indicators that characterize the quality of the investigated phenomena. The criteria of the formation of professional reflection of future air traffic control controllers in the professional training during the training in flight schools, allowing to investigate the dynamics of mastering the basics of professional self-development of a person. Their indicators are determined and substantiated in order to achieve high results in raising the level of research concept is based on the meaning of the structural components of professional reflection.

Key words: professional reflection, interest, knowledge, skills, analysis and correction, self-knowledge and self-diagnostics.

Лопатюк О. В. Критерії та показники сформованості професійної рефлексії майбутніх диспетчерів управління повітряним рухом / Льотна академія Національного університету, Україна, Кропивницький

У статті розкрито сутність понять «критерій» та «показник», виділено чіткі вимоги до визначення показників, які характеризують виявлення якості досліджуваного явища. Розглянуто критерії сформованості професійної рефлексії майбутніх диспетчерів управління повітряним рухом у фаховій підготовці під час навчання у льотних навчальних закладах, що дозволяють досліджувати

динаміку освоєння основ професійного саморозвитку особистості. Визначено та обґрунтовано їх показники задля досягнення високих результатів у підвищенні рівня досліджуваного поняття на основі сутності структурних компонентів професійної рефлексії.

Ключові слова: професійна рефлексія, інтерес, знання, вміння, навички, аналіз та корекція, самопізнання та самодіагностика

Постановка проблеми. Виокремлення критеріїв та показників професійної рефлексії у майбутніх диспетчерів управління повітряним рухом є важливим завданням нашого дослідження, оскільки це сприяє діагностуванню рівня цієї якості у фахівця, визначенню ефективності педагогічної системи підготовки майбутніх диспетчерів під час навчання у льотних навчальних закладах та порівнянню результатів дослідження.

Аналіз попередніх досліджень. Аналіз психолого-педагогічних джерел свідчить про те, що проблема визначення критеріїв і показників сформованості професійної рефлексії студентів різних професій висвітлюється у працях багатьох дослідників (М. Марусинець, О. Кравців, В. Дегтяр, М. Васильєва, Н. Пов'якель, М. Косцова та ін.). Разом з тим, у науковій літературі не розкрито критерії та показники сформованості професійної рефлексії майбутніх диспетчерів управління повітряним рухом у фаховій підготовці.

Метою даної статті є виокремлення критеріїв та показників сформованості професійної рефлексії майбутніх диспетчерів управління повітряним рухом.

Виклад основного матеріалу. У Великому тлумачному словнику сучасної української мови термін «критерій» розкривається як підстава для оцінки, визначення або класифікації чогось; мірило [1, с 588].

У педагогічній та психологічній літературі поняття «критерій» розглядається як стандарт, виходячи з якого можуть прийматися рішення, робитись оцінки або класифікація; рівень досягнень, що визначається метою, за ступенем наближення до якої оцінюється прогрес [2]; ознака, на підставі якої надається оцінка чогось, умовно прийнята міра, що дозволяє провести вимірювання об'єкта і на підставі цього надати йому оцінку [3, с. 271].

Досліджуючи проблему оптимізації процесу виховання у вищій школі, П. Городов під критерієм розуміє показник, на підставі якого можна судити про ефективність процесу [4]. Г. Гапончук відзначає, що критерій включає в себе сукупність основних показників, які розкривають певний рівень якого-небудь явища [5].

Критерії повинні відповідати вимогам ефективності, об'єктивності, надійності, високій достовірності та спрямованості. Отже, кожний критерій виражає вищий рівень явища і є ідеальним зразком для порівняння з реальними явищами, за його допомогою можна встановити міру відповідності існуючого рівня сформованості професійної рефлексії. В той же час критерії є дещо умовними, але вони потрібні для більш якісного вивчення особливостей формування професійної рефлексії у майбутніх диспетчерів управління повітряним рухом.

За А. Семеновою, критерії класифікуються таким чином:

- інтегральні критерії як оцінка загального стану явища або процесу;
- часткові критерії як оцінка складників явища або процесу;
- одиничні критерії як оцінка окремих сторін складників явища або процесу [6].

Ми погоджуємося з П. Городовим [4] та іншими вченими стосовно того, що критерії повинні бути об'єктивними (результати мають

відповідати явищу), унікальними (не повинно бути критеріїв та їх показників, що між собою пересікаються), повними (охоплювати найбільш значні й стійкі сторони явища), надійними (має бути достовірний результат у різних умовах) і зрозумілими (усі експерти мають однозначно тлумачити критерії та їх показники). Діагностика є однією з найважливіших ланок будь-якої педагогічної технології, невід'ємною частиною дидактичного процесу, засобом для аналізу освітнього процесу і визначення його результатів з метою їхнього вдосконалення.

Визначаючи критерії професійної рефлексії майбутніх диспетчерів управління повітряним рухом, ми керувалися її сутнісними характеристиками та положеннями критеріального підходу (критерії мають фіксувати діяльнісний стан суб'єкту, нести інформацію про характер та специфіку діяльності, мотиви та ставлення до її виконання). Також ці критерії мають чітко та недвозначно вимірюватися якісними показниками та виражатися у показниках кількісних.

Критерій повинен бути розгорнутим, тобто включати в себе більш дрібні одиниці вимірювання, що дозволяють у реальній практиці «заміряти» дійсність у порівнянні з ідеалом. Такими одиницями є показники (ознаки).

Термін «показник» за «Великим тлумачним словником сучасної української мови» визначається як свідчення, доказ, ознака чого-небудь; наочні дані про результати якоїсь роботи, якогось процесу; дані про досягнення чого-небудь [1,с. 838]. Показник як складова критерію в цьому випадку є типовим та конкретним виявом однієї з суттєвих сторін досліджуваного явища, процесу, за яким можна судити не тільки про його наявність, а й про рівень його розвитку.

Як наголошує А. Семенова[6], показники фіксують певний стан або рівень розвитку певного критерію. Показник – це явище або подія, за

яким можна судити про динаміку певного процесу. На думку І. Блощинського, при розробці критеріїв і показників необхідно враховувати наступні обставини [7]:

- розробка критеріїв та показників має виходити з мети дослідження;

- сформовані критерії мають відображати ознаки, притаманні предмету, який вивчається, незалежно від волі та свідомості суб'єктів;

- ознаки мають бути сталими, вони мають повторюватись та відображати сутність явища;

- система взаємопов'язаних ознак повинна розкривати основний зміст критеріїв.

У нашому дослідженні ми будемо виходити з того, що критерій – це стандарт, на основі якого можна оцінити, порівняти реальне педагогічне явище, процес або якість за еталоном.

Показниками критерію будемо вважати елементи, які відображають якісні характеристики готовності до виконання професійних дій диспетчерського складу.

В процесі дослідження було виокремлено такі критерії сформованості професійної рефлексії у майбутніх диспетчерів управління повітряним рухом як спонукальний, пізнавально-діяльнісний та оцінний. Розглянемо детальніше кожен з критеріїв і показники, з яких вони складаються.

Першим показником спонукального критерію є наявність інтересу до здійснення рефлексивної діяльності у професійній підготовці. За своєю природою, задоволеність інтересу викликає нові інтереси, що відповідають вищому рівню пізнавальної активності. Для ефективної професійної діяльності важливим є спрямування на позитивні результати своєї праці, а пізнавальний інтерес має бути задоволений

знаннями щодо професійної рефлексії, її сутності та функцій у майбутній професійній діяльності.

Розуміння значущості професійної рефлексії для майбутньої професійної діяльності виступило другим показником спонукального критерію. Стійка потреба майбутнього диспетчера управління повітряним рухом в професійній рефлексії є необхідним елементом фахової підготовки, так як саме професійна рефлексія сприяє розвитку вмінь обирати продуктивні стратегії подолання труднощів діяльності в умовах ризику та відповідальності, ефективно виконувати професійні обов'язки, досягати професійних успіхів.

Наступний критерій професійної рефлексії – пізнавально-діяльнісний.

Перший показник цього критерію – сформованість структурної системи наукових знань про рефлексію. За своєю природою зміст освіти – це засіб навчання та чинник виховання та розвитку, який визначається як сукупність систематизованих знань, вмінь і навичок, поглядів і переконань, а також певний рівень розвитку пізнавальних сил і практичної підготовки, що досягається в результаті навчально-виховної роботи. Майбутній диспетчер управління повітряним рухом має володіти знаннями про професійну рефлексію та вміти використовувати їх у навчально-професійній діяльності. Для цього він повинен ознайомитись з інформацією про сутність професійної рефлексії, її функції; щоб в подальшому набути рефлексивних вмінь та навичок.

Другий показник пізнавально-діялісного критерію – володіння знаннями про роль та значення рефлексії у професійній діяльності. Майбутній диспетчер управління повітряним рухом повинен чітко розуміти для чого йому потрібно оволодівати навичками професійної рефлексії. Здобувши знання про роль та значення рефлексії у

професійній діяльності диспетчера управління повітряним рухом, курсант розуміє необхідність її формування в процесі фахової підготовки.

Третім показником є володіння необхідними вміннями та навичками професійної рефлексії. Відомі різні розуміння понять навичок та вмінь, а також взаємозв'язків між ними. Однак останнім часом прийнято вважати, що уміння – це здатність до виконання складних комплексних дій на основі засвоєних знань, досвіду, навичок. Формуються вміння шляхом виконання різноманітних вправ, які створюють можливість виконання дій не тільки в звичних, але й у змінених умовах. Навички – сформовані шляхом частого повторення дії, для яких властивий високий ступінь освоєння і відсутність поелементної свідомої регуляції.

Четвертим показником пізнавально-діяльнісного критерію є якість та самостійність дій щодо здійснення професійної рефлексії.

М. Жолтикова вважає, що самостійність – це здатність особистості залишатись на самоті із собою, це можливість самоаналізу, рефлексії та пошуку внутрішньої гармонії. Така особистість не прагне відносин заради втечі від самотності, бо їй добре як у стосунках, так і за межами них. Це здатність самостійно визначати цілі, бажання, потреби та задовольняти їх, вирішувати питання і проблеми опираючись на себе [8]. Дуже важливо майбутньому диспетчеру управління повітряним рухом навчитися самостійно використовувати навички рефлексії у навчально-професійній діяльності, що приведе до успішного виконання своїх професійних обов'язків.

Наступним критерієм формування професійної рефлексії майбутніх диспетчерів управління повітряним рухом є оцінний.

Перший показник – здатність до оцінювання професійної рефлексії. Оцінювання – засіб контролю, виховання відповідальності,

розвитку індивідуального особистісного потенціалу майбутнього фахівця. Окремі аспекти оцінювання можуть доповнювати один одного, але в кожному разі повинне простежуватися вплив мотивації, спрямованої на підвищення ефективності праці. Оцінювання має своєю метою показати рівень професійної рефлексії у курсанта. Оцінювання позитивно впливає на формування його особистості, пробуджує інтерес до глибшого пізнання формуючого конструкту і розвиває прагнення до підвищення професійної рефлексії.

Другим показником оцінного критерію є здійснення курсантом самодіагностики та самопізнання.

Першочергове завдання полягає у визначенні наявного рівня знань, умінь, навичок, які необхідні для диспетчера управління повітряним рухом, а також тих індивідуальних якостей і здібностей, наявність яких допоможе стати професіоналом, виступаючи своєрідним фундаментом для самовиховання. Самопізнання – це дослідження, пізнання самого себе. Здатність до самопізнання притаманна лише людині і здійснюється за допомогою розуму. Самопізнання починається з самодіагностики. Самодіагностика – це постійне оцінювання власних можливостей, вирішення конкретних навчально-професійних завдань, самоаналіз особистісних якостей та професійних умінь. Знання власних можливостей та особливостей відкриває людині шлях до контролю поведінки і керівництва вчинками, тобто до саморегуляції. Щоб дійсно пізнати, треба вивчати себе та інших у різноманітних взаєминах з навколишнім світом. У самопізнанні майбутнім фахівцям допоможуть спеціальні психодіагностичні методики, які дають можливість з'ясувати власні індивідуальні особливості. Далі, спираючись на них, розвинути потрібні якості, які допоможуть набути необхідні знання, вміння та навички. А вже завдяки

їм можна реалізувати власні потреби та інтереси. Тобто від самопізнання – до самовдосконалення.

Саме це визначення слугувало виокремленням третього показника – проектування власної стратегії професійного вдосконалення.

Потреба в самовдосконаленні виникає в навчальній трудовій діяльності, коли досягнуто певного рівня свідомості й самопізнання, вироблено здатність до самоаналізу й самооцінки, коли усвідомлюється необхідність відповідності особистих якостей поведінки вимогам суспільства. Як відомо, рівень професійної рефлексії значною мірою залежить від внутрішнього спонукання особистості вдосконалювати та розширювати свої якісні характеристики, а саме знання, вміння та навички. Володіння сучасними способами вирішення професійних завдань дозволяють майбутньому диспетчеру управління повітряним рухом виконувати свої навчально-професійні завдання на високому рівні та потребує власної стратегії самовдосконалення та підвищення рівня професійної підготовки. Професійне вдосконалення є важливим у диспетчерській діяльності, адже ця потреба забезпечує розвиток здатності майбутнього фахівця вчасно вирішувати проблеми в умовах, що швидко змінюються.

Четвертим показником оцінного критерію є аналіз та корекція професійної поведінки у стандартних та екстремальних умовах. Аналіз – процес уявного або справжнього розчленування складної ситуації чи поведінки на частини для кращого розуміння. Корекція – це дії, направлені на усунення виявленої невідповідності. Поведінка диспетчера управління повітряним рухом в стандартних та екстремальних умовах суттєво відрізняється.

Недостатній розвиток адаптивних здібностей до стресу, невміння регулювати та корегувати свою поведінку в екстремальній ситуації можуть призводити до серйозних негативних наслідків як для

психологічного та фізичного здоров'я працівника, так і для професійної діяльності в цілому.

Висновки. У поданому вище матеріалі ми обґрунтували критерії та показники, за якими можна в подальшому охарактеризувати рівні сформованості професійної рефлексії диспетчерів управління повітряним рухом. Визначення рівня професійної рефлексії сприятиме коригуванню процесу підготовки майбутнього фахівця для виконання складних професійних завдань. Цей інструментарій буде використаний на констатувальному та формуальному етапах педагогічного експерименту.

Література:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / гол. ред. В. Т. Бусел. Київ: ВТФ Перун, 2003. 1440 с.
2. Большой толковый психологический словарь / пер. с англ. Ребер Артур. Москва: Вече, 2001. Т. 1. 592 с.
3. Рапцевич Е. С. Педагогика. Современная энциклопедия / под ред. А. П. Астахова. Минск: Современная школа, 2010. 720 с.
4. Городов П. Н. Оптимизация процесса воспитания в высшей военной школе. Москва: ВПА, 1983. 125 с.
5. Гапончук Г. И. Формирование военно-педагогической направленности у курсантов высших военно-политических училищ: дис. канд. пед. наук: 13.00.01. Москва, 1990. 264 с.
6. Семенова А. Парадигмальне моделювання як напрямок підвищення ефективності управління інноваційним освітнім процесом у навчальному закладі. Науковий вісник Чернівецького університету. Сер. Педагогіка та психологія. 2007. Вип. 335. С. 161 – 170.
7. Блощинський І. Г. Обґрунтування критеріїв і показників ефективності процесу формування адекватної самооцінки курсантів

у навчальному процесі ВВЗО. Наукові записки ВДПУ імені М. Коцюбинського. Сер. Педагогіка і психологія. 2001. Вип. 4. С. 74-76.

8. Самостійність – це не завжди незалежність. URL: http://zmiya.com.ua/page/59a39ebcf0b2dcc0bd8e08cd/articles/edu-and-science/_samostijnist-ce-ne-zavzhdi-nezalezhnist-psiholog/789469. (дата звернення 7. 07. 2018)

References:

1. Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoyi ukrayinskoyi movy` / gol. red. V. T. Busel. Kyuyiv: VTF Perun, 2003. 1440 s.

2. Bolshoj tolkovyj psihologicheskij slovar / per. s angl. Reber Artur. Moskva: Veche, 2001. T. 1. 592 s.

3. Rapcevich E. S. Pedagogika. Sovremennaya enciklopediya / pod red. A. P. Astahova. Minsk: Sovremennaya shkola, 2010. 720 s.

4. Gorodov P. N. Optimizaciya processa vospitaniya v vyshej voennoj shkole. Moskva: VPA, 1983. 125 s.

5. Gaponchuk G. I. Formirovanie voenno-pedagogicheskoy napravlenosti u kursantov vysshih voenno-politicheskikh uchilish: dis. kand. ped. nauk: 13.00.01. Moskva, 1990. 264 s.

6. Semenova A. Paradygmalne modelyuvannya yak napryamok pidvyshchennya efektyvnosti upravlinnya innovatsiinym osvithnim protsesom u navchalnomu zakladi. Naukovyi visnyk Chernivetskogo universytetu. Ser. Pedagogika ta psykholohiya. 2007. Vyp. 335. S. 161 – 170.

7. Bloschinskyi I. G. Obgruntuvannya kryteriyiv i pokaznykiv efektyvnosti protsesu formuvannya adekvatnoyi samootsinky kursantiv u navchalnomu protsesi VVZO. Naukovi zapysky VDPU imeni M. Kotsyubynskogo. Ser. Pedagogika i psykholohiya. 2001. Vyp. 4. S. 74-76.

8. Samostiinist – tse ne zavzhdy nezalezhnist. URL: http://zmiya.com.ua/page/59a39ebcf0b2dcc0bd8e08cd/articles/edu-and-science/_samostiinist-tse-ne-zavzhdy-nezalezhnist-psiholog/789469.

science/_samostijnist-ce-ne-zavzhdi-nezalezhnist-psiholog/789469. (data zvernennya 7. 07. 2018)